

Rahimjon YUSUPOV,

Samarqand Davlat universiteti Sosiologiya va Ijtimoiy ish kafedrasida dosenti, tarix fanlari nomzodi

E-mail: rahim_6161@mail.ru

Tarix fanlari doktori, professor F.Nabiyev taqrizi asosida

YANGI O'ZBEKISTONDA UMUMMILLIY AHOLINI RO'YXATGA OLISH TARIXIDAN

Annotatsiya

Yangi O'zbekistonda demografik jarayonlarni o'rganishda mamlakatda o'tkazilgan aholi ro'yxati ma'lumotlari muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada, umummilliy aholini ro'yxatga olish tadbiri, tarixiy demografiya fani ilmiy usullaridan foydalangan holda, aholini rasmiy ro'yxatga olishning tarixiy va hozirgi zamon bosqichlari yoritiladi. Aholini ro'yxatga olishga umumdavlat tadbiri sifatida qaraladi. Bu tadbirda respublika aholisining ishtiroki demokratiyaning zarur sharti deb baholanadi.

Kalit so'zlar: aholi ro'yxati, aholi hisobi, dastur ma'lumotlari, besh yoki o'n yil, birinchi aholi ro'yxati, asosiy manba, tamoyil, qo'ngilli yollanganlar, "ro'yxatga olishning muhim lahzasi", "bir vaqtning o'zida", fuqarolik nikohi, yo'l xaritasi, statistika agentligi, planshet va qog'oz usullar.

ИЗ ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В изучении, демографических процессов и результатов по итогам проведения переписей населения в Новом Узбекистане, имеют большое значение. В статье описаны исторические и современные этапы переписей населения с использованием научных методов исторической демографии. Перепись населения считается событием национального масштаба. Участие народа республики в этом мероприятии считается необходимым условием демократии.

Ключевые слова: перепись, население, программа, каждые пять или десять лет, первоисточник, принцип, набор добровольцев, «критический момент переписи», «одновременно», гражданский брак, дорожная карта, статистическое агентство, планшетный и бумажный методы.

FROM THE HISTORY OF THE NATIONAL CENSUS IN NEW UZBEKISTAN

Annotation

In the study, demographic processes and results of population censuses in New Uzbekistan are of great importance. The article describes the historical and modern stages of population censuses using scientific methods of historical demography. The population census is considered a national event. The participation of the people of the republic in this event is considered a necessary condition for democracy.

Key words: census, population, program, every five or ten years, primary source, principle, recruitment of volunteers, "critical moment of the census", "simultaneous", civil marriage, road map, statistical agency, tablet and paper methods.

Kirish. Mustaqillikdan keyin biror marta O'zbekistonda aholini ro'yxatga olish ishlari amalga oshirilmagan. Ko'pgina mamlakatlarda aholini ro'yxatga olish qonun bilan tartibga solinishi mustahkamlab qo'yilgan. Bu jarayonlarni ilmiy jihatdan o'rganishni yanada kuchaytirish maqsadida O'zbekistonda aholini ro'yxatga olish ishlari 2025-2026 yillarda o'tkazilishi bilan amalga oshirish rejalashtirilgan[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-mart kuni imzolagan 114-sonli qarorida aholini ro'yxatga olishning barcha qoidalari, fuqarolar, uy xo'jaliklari, korxonalar va muassasalarning qaysi toifalari ro'yxatga olinishi, aholini ro'yxatga olishni kim o'tkazishi, so'rov varaqalari qanday bo'lishi kerakligi belgilab qo'yilgan. Ushbu maqolada aholini ro'yxatga oladigan hisobchilarni yollash qoidalari, ularning xizmat vazifalari hamda aholini ro'yxatga olish qoidalari ko'rsatilgan.

Asosiy qism. O'zbekistonda aholini ro'yxatga olishi amalga oshirishda viloyat, shahar yoki tuman aholisi to'g'risida fikr yuritish uchun aholi soni, yosh jinsiy, milliy, diniy tarkibi, aholining tug'ilish, o'lim va tabiiy o'sish, nikohdan o'tish yoshi, ajralishlar to'g'risida ma'lumotlarni aniqlash lozim bo'ladi. Bunday ma'lumotlar aholi ro'yxatlari paytida o'rganiladi. Aholini o'rganish asosan ikki yo'l bilan amalga oshiriladi: birinchisi - aholini hisobga olish, ikkinchisi - aholi ro'yxati. Aholini hisobga olish har yili tug'ilganlar, o'lganlar, kelganlar va ketganlar soni bilan aniqlanadi. Aholini ro'yxatga olish keng miqyosda olib boriladi. Aholi ro'yxati paytida ma'lum dastur asosida aholiga doir barcha ma'lumotlar yig'iladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. O'zbekistonda tarixiy-demografik jarayonlarni o'rganishning ilmiy, uslubiy, amaliy jihatlari kengayib bormoqda. Tadqiq etilayotgan muammo yuzasidan aholini hisobga olish va aholi ro'yxati masalalari to'g'risida demograf – aholishunoslar, geograf olimlar G.R.Asanov [2], M.A.Kadirov [3], iqtisodchilar Q.X.Abduraxmonov va X.X.Abduramanov [4] juda yaxshi ma'lumotlarni ko'rsatganlar. Ularning fikricha, qadimda ba'zi mamlakatlarda, masalan, Xitoyda, Misrda, Eronda, Shuningdek, Rim imperiyasida eramizdan bir necha asr oldin aholi hisobga olingan, ammo u paytdagi aholi ro'yxati bilan hozirgi aholi ro'yxatini taqqoslab bo'lmaydi. U davrdagi hisoblar ma'lum bir maqsadga, ya'ni soliq to'lashi lozim bo'lgan kishilar yoki askarlikka layoqati bo'lgan kishilar sonini aniqlash uchun zarur bo'lgan. Shunda ham erkaklar hisobga olingan. 1790 yilda AQShda o'tkazilgan aholi ro'yxatini to'liq demografik ma'lumot to'plash maqsadida o'tkazila boshlangan birinchi zamonaviy aholi ro'yxati, desa bo'ladi. Ammo, bu aholi ro'yxatlari juda oddiy shaklda hamda uzoq muddatga cho'zilgan. Birinchi AQShda aholini ro'yxatga olish ishlari 18 oy davomida olib borilgan [5].

Ayni paytda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan butun dunyo aholisi hisobga olib boriladi. Bu tashkilot tomonidan har yili yillik demografik to'plam nashr etiladi. Aholi ro'yxati ma'lum bir davrda o'tkaziladigan tadbir bo'lib, unda aholiga doir barcha ma'lumotlar yig'iladi. Bu ma'lumotlar baholanadi, tahlil qilinadi va natijalari chop etiladi. Aholi ro'yxati paytida demografik, iqtisodiy va ijtimoiy ma'lumotlar mamlakatning har bir fuqarosi bilan suhbat asosida yig'iladi. Aholini ro'yxatga

olishdan maqsad aholi soni, tarkibi, aholining joylashuvi, ijtimoiy holati kabi bir qancha ma'lumotlarni yig'ishdan iborat. Bu ma'lumotlar har bir mamlakatning iqtisodiy-ijtimoiy hayotida katta o'rin tutadi. Aholiga doir barcha ma'lumotlar faqatgina aholini ro'yxatga olish jarayonida to'planadi [5].

Tadqiqot metodologiyasida ta'kidlanganidek, O'zbekiston hududida oxirgi to'la aholi ro'yxati 1989 yili o'tkazilgan. Yangi O'zbekistonda umummilliy aholini ro'yxatga olish tadbiri tarixini o'tkazish ko'rsatadiki, respublikamiz hududida to'laroq aholi ro'yxati 1897 yili chor Rossiyasi tomonidan o'tkazilgan. Bu aholi ro'yxatida Buxoro va Xiva xonliklari aholisi hisobga olinmagan edi. Sobiq ittifoq hokimiyati yillarida aholi ro'yxati 1920, 1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989 yillarda o'tkazilgan. O'zbekiston hozirgi hududining to'la qamrab olgan batafsil aholi ro'yxati 1926 yilda o'tkazilgan. Shu sabab, Yangi O'zbekistonda umummilliy aholini ro'yxatga olishni tarixiy demografiya fanidan foydalanib tadqiq etamiz.

Yangi O'zbekiston aholi soni jadal o'sib borayotgan mamlakatlardan biri bo'lib hisoblanadi. 2030 yilga borib, O'zbekiston aholisi 40 million kishiga yetadi va bu Markaziy Osiyo mamlakatlari aholisining deyarli yarmini tashkil qiladi. Ayrim bashoratlariga ko'ra, 2040 yilda mamlakat aholisi 50 millionga yetishi mumkin [6]. Yuqoridagilarni nazarda tutib, umummilliy tadbir o'tkazilishidan oldin, "Aholini ro'yxatga olish to'g'risida"gi qonun asosida [7], demografik, ijtimoiy va iqtisodiy masalalar bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlarni shakllantirish hamda, uning natijalaridan mintaqaviy, milliy va xalqaro miqyosda foydalanish zarurati bilan bog'liq, tarixiy-demografik jarayonlarni, retrospektiv o'rganamiz.

Aslida demografiya fanida XVIII-asr oxirlariga kelib, dunyo aholisining soni haqida, uning ko'payishining manbasi sifatida, yangi ma'lumotlar to'plangan. Dunyo aholisi haqidagi asosiy manba, bu aholining umumiy ro'yxatini olish tadbirlarining o'tkazilishi edi. Ammo o'ttmishda, aholini ro'yxatga olishda aniq dastur bo'lmagan. Olingan ma'lumotlar yillab tahlil qilingan va ilmiy jihatdan o'rganib borilgan. Masalan, 1846 yilda Belgiyada aholi ro'yxati o'tkazilgan. Bu belgiyalik olim Jak Kettle (1796-1874) boshchiligidan olib borilgan [8]. Shundan so'ng, aholini umumiy ro'yxatga olishni o'tkazishda, ma'lum talablarga amal qilish tamoyili shakllandi. Hozirgi zamonda aholi umumiy ro'yxatini olish tadbirini o'tkazishning eng muhim tamoyili, universallikdir, ya'ni aholini umumiy ro'yxatga olish uchun aholining ba'zi guruhlarini yoki mamlakatning bir qismini emas, balki bir mamlakatning umumiy aholisini to'liq qamrab olish kerak. BMT tomonidan, xalqaro miqyosda qo'llash uchun, aholini ro'yxatga olishda so'rovnoma va dasturlar, turli tavsiyalar ishlab chiqildi. Bu dunyo mamlakatlaridagi umumiy aholini ro'yxatga olishning natijalarini keng yoritish va demografik jarayonlar sifatini oshirishini ta'minladi. Shu tufayli, umumiy aholini ro'yxatga olish tadbirlarining o'tkazilishi, jahondagi aholining soni va uning tarkibini o'rganishga xizmat qiladi [9].

Umumiy aholini hisobga olishda, aholi sonini sanaydigan qo'ng'ili yollangan ishchilar, barcha demografik ma'lumotlarni hisobga olib, aholi sonini yozib oladilar. Bu esa, aholini ro'yxatga olish tadbirini o'tkazishda, ma'lum bir sanadagi aholining fotosuratiga o'xshaydi. Belgilangan sanada o'tkazilgan umumiy aholini ro'yxatga olish tadbiri "ro'yxatga olishning muhim lahza" deb nomlanadi. Bu lahza odatda aholining harakatchanligi eng kam bo'lgan, ko'proq dam olish chog'larini nazarda tutadi. Shuning uchun, aholini ro'yxatga olishda haftaning o'rtasi – chorshanba yoki payshanba tanlanadi. Aholini ro'yxatga olishning ushbu tamoyili "bir vaqtning o'zida" deb ataladi. Aholining ro'yxatga olish jarayoniga munosabati ro'yxatga olishning muvaffaqiyatli o'tishi uchun muhim ahamiyatga ega. Demak, aholini ro'yxatga olishga tayyorgarlik ko'rish uzoq va puxtalik bilan olib borishi kerak bo'ladi.

1897 yilgi aholini ro'yxatga olish Rossiya imperiyasining birinchi va yagona umumiy ro'yxati bo'ldi. Mana shu yerda ta'kidlash zarurki, sobiq Sovetlar mamlakatida sakkiz marta umumiy aholi ro'yxatini tuzish tadbirlari o'tkazildi. Bular 1920, 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979 va 1989 yillardagi aholini ro'yxatga olishdir. Sobiq SSSRda oxirgi Butunittifoq aholini

ro'yxatga olish sakkiz kun davomida, 1989 yil 12 yanvardan 19 yanvargacha bo'lgan muhlatda, fuqarolarning haqiqiy yashash joyida so'rov o'tkazish orqali o'tkazildi. Avvalgi aholini ro'yxatga olishlarda bo'lgani kabi, aholini ro'yxatga olish blankalarida so'rov va javoblarni yozib olish korxonalar, muassasalar va tashkilotlardan jalb qilingan, maxsus tayyorlangan aholini ro'yxatga olish xodimlari tomonidan amalga oshirildi. Ma'lumotlar ro'yxatga oluvchilar tomonidan respondentlarning so'zlaridan, javoblarning to'g'riligini tasdiqlovchi hujjatlarni talab qilmasdan yozib olingan edi. 1989 yil aholini ro'yxatga olishning o'ziga xos jihati shundan iborat ediki, birinchi marta aholi to'g'risidagi ma'lumotlar bilan bir qatorda respublikamizning barcha hududlarida aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlarini turmush sharoiti, uy-joy kooperatsiyasini rivojlantirish, uy-joy qurilishi darajasi to'g'risida ma'lumotlar ham to'plangan edi. Bu mamlakatimizning barcha hududlarida aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlarining turmush sharoiti, uy-joy kooperatsiyasini rivojlantirish, aholini uy-joy bilan ta'minlash darajasi va uni yaxshilash to'g'risida ma'lumotlarni olish imkonini berar edi.

Aholini ro'yxatga olish materiallarini to'liq ishlab chiqish, tahlil qilish 1990 yil oxirida yakunlandi. 1989 yilgi aholini ro'yxatga olish materiallari bir necha yil davomida kichik hajmda juda chuqur tahlil qilinmasdan nashr etilgan. Dastlab, sobiq SSSR va ittifoq respublikalari aholisining soni va taqsimoti, aholining jinsi, yoshi, nikoh va milliy tarkibi, uning ta'lim darajasi va oila tarkibi to'g'risida qisqacha ma'lumotlarni o'z ichiga olgan beshta to'plamda nashr etildi. Keyin bir xil ma'lumotlar bilan bir nechta kichik jildlarda biroq batafsilroq nashr etildi. Rossiyada shundan keyingi, aholini ro'yxatga olish tadbirlari 2002, 2010, 2020-yillarda o'tkazilgan edi [10].

Ayni paytda, yana bir karra ta'kidlash kerak, 1990-yillarda sobiq Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin ko'plab sobiq Ittifoq respublikalarida ham aholini ro'yxatga olish tadbirlari o'tkazildi. Qozog'iston Respublikasi Mustaqilligi davrida aholini ro'yxatga olish 1999, 2009 va 2021 yillarda o'tkazildi [11], Tojikistonda aholini ro'yxatga olish 2000, 2010 yillarda [12], Qirg'iziston aholisini ro'yxatga olish 1999, 2009, 2022 yillarda amalga oshirildi [13].

O'zbekistonda ham aholini ro'yxatga olish ishlarini kuchaytirishga imkoniyat, 2025-2026 yillarda o'tkazilishini amalga oshirishga xizmat qiladigan, 2024-yil 4-mart kuni Prezident imzolagan 114-sonli qaror ilovasida belgilab qo'yildi [1]. Prezident qarori bilan tasdiqlangan rasmiy statistika sohasidagi islohotlarni chuqurlashtirish bo'yicha yo'l xaritasida, Prezident huzuridagi Statistika agentligi hamda mas'ul vazirlik va idoralarda 2025-2026-yillarda aholini ro'yxatga olish ishlarini tashkil etish vazifalari yuklatildi.

Xususan, mazkur qarorda 2024-yil davomida Statistika agentligi mas'ul vazirlik va idoralar bilan birgalikda aholini ro'yxatga olishni o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish, jumladan, aholini ro'yxatga olishni aholining keng ommasiga tushuntirish bo'yicha targ'ibot-tashviqot ishlarida foydalanish uchun videorolik, banner, flayer va bukletlar tayyorlash, 2021- yilda o'tkazilgan sinov natijalari va xalqaro ekspertlarning tavsiyalari asosida aholini ro'yxatga olish savollari shakllarini takomillashtirish ishlarini amalga oshirish kerakligi bildirilgan. Bundan avval, O'zbekistonda aholini ro'yxatga olish umummilliy tadbiri 2022-yilda o'tkazilishi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasida 2022-yilda aholini ro'yxatga olishni o'tkazish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi RF-5655-son farmoni [14], 2020-yil 16-martdagi "Aholini ro'yxatga olish to'g'risida"gi qonuni qabul qilgan edi [15].

Keyinchalik koronavirus pandemiyasi tufayli mazkur tadbiri o'tkazish muddati uzaytirilib, Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 11-noyabridagi "O'zbekiston Respublikasida 2023-yilda aholini ro'yxatga olishga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga ko'ra, respublikada aholini ro'yxatga olish ishlari 2023-yilning 1-25 noyabrida o'tkazilishi belgilandi [16]. O'sha paytda aholini ro'yxatga olish tadbiri faqat aholi sonini aniqlash bilan cheklanmasdan, uy-joy, bandlik,

oilaviy holat, turmush farovonligi kabi bir nechta mezonlarni aniqlashtirishga xizmat qilishi bilan ham rejalashtirilgandi. Vaholanki, jahon tajribasi va mamlakatimizda bu tadbir birinchi bor o'tkazilayotganini hisobga olib, 2021 yilda "O'zbekistonning bir qismi bo'l" shiori asosidagi tadbir ikki bosqichda o'tkazildi. Ya'ni, birinchi bosqichda 1-10 noyabr kunlari fuqarolar ixtiyoriy ravishda va internet tarmog'i orqali ro'yxatdan o'tishi belgilandi, ikkinchi bosqich - 11 noyabrdan xonadonlarda ro'yxatga olish ishlari olib borildi. Aholini ro'yxatga olish uchun so'rovnoma 53 ta savol kiritildi. Ma'lumotlar daxlsizligini ta'minlash uchun Samarqand viloyatining Narpay va Jomboy tumanlaridan boshqa barcha hududlarida statistika bo'limlarining binolari va arxiv xonalari tashkil etildi. Bundan tayorgarlik ishlari respublikaning barcha hududlarida ham olib borildi. Masalan, 2021 yil 1-25 noyabr kunlari Andijon viloyatining Xo'jaobod tumani, Toshkent viloyatining Yuqori Chirchiq tumani, Xorazm viloyatining Xiva shahri hamda Toshkent shahrining Yashnobod tumanida sinov tariqasida aholini ro'yxatga olish tadbiri o'tkazildi. Ro'yxatga olish jarayonlari 3 xil usulda, ya'ni internet tarmog'i orqali, planshet va qog'oz usullarida tashkil etildi. Sinov jarayonlarida planshet usulida aholini ro'yxatga olish qog'oz usuliga nisbatan qulayligi, tezkorligi va iqtisodiy jihatdan samaraliroq ekanini ko'rsatdi. Ma'lumki, dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, aholini ro'yxatga olish ishlariga sarflanadigan mablag' miqdori aholi jon boshiga o'rtacha 3 AQSh dollaridan to'g'ri kelishi mumkinligi aytilgan edi[17]. Bu xarajatlar davlat byudjetidan qoplanishi ham belgilandi.

Tadqiqotni ilmiy jihatdan o'rganish tahlili ifodalaydiki, aholini ro'yxatga olish qonuni natijalari jamiyatimizni yanada rivojlanishiga xizmat qiladi. Aholini ro'yxatga olishda individual asosda har bir shaxs to'g'risidagi yakka ma'lumotlar to'planadi. Respondentlardan olingan ma'lumotlarning nomsizligi kafolatlanadi. Aholini ro'yxatga olish varaqasidan faqat natijalarni umumlashtirish uchun foydalaniladi. Sinov natijalari va ilg'or davlatlar tajribalari asosida ro'yxatga olish jarayonlarini qog'oz usulidan voz kechib, internet tarmog'i orqali va planshet qurilmalaridan keng foydalangan holda o'tkazish ustida ish olib borilmoqda. Shu sababli, asosiy tadbirni mukammal va sifatli o'tkazish uchun tayyorgarlik ishlari amalga oshirilmoqda.

Xulosa. Xullas, aholini ro'yxatga olish 2025-2026-yillarda o'tkazilishi, natijalari esa 2026-2027-yillarda tayyorlanishi va e'lon qilinishi rejalashtirilgan. Mustaqillik yillarida esa, 2012 yilda ma'lum bir hududlar tanlanib, tanlanma aholi ro'yxati o'tkazilgan. Tadqiqotning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, quyidagi tavsiyani bildiramiz. O'zbekistonda aholini ro'yxatga olish tadbiri o'tkazilishi nihoyatda dolzarbdir. Bunday tadbirlar uzoq va yaqin qo'shni davlatlarda bir necha marotaba o'tkazilgan. Ammo qo'shni mamlakatlarda o'tkazilgan bu tadbirlar O'zbekistonda, mustaqillik sharoitida o'tkazilmasdan qolmoqda. Shu tufayli, ushbu tadbirni amalga oshirish nihoyatda muhim. Ilmiy jihatdan umummilliy aholini ro'yxatga olish tadbiri, mamlakat tarixiy-demografik rivojlanishida ulkan ahamiyatga ega bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 04.03.2024 й. ПҚ-114-сон "Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Статистика агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори <https://lex.uz/docs/6826200#:~:text=%D0%A3%D0%>
2. Асанов Г.Р. Аҳоли географияси. – Т.: Ўқитувчи. 1978. – 222 б.
3. Кадиров М.А. Демография [Монография] - Samarqand: Zarafshon, 2019. – 10-24 бетлар; Kadirov M.A. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. Darslik. – Т.: "Lesson Press" nashriyoti, 2023-y. – 21-74betlar; Kadirov M.A. Shaharlari geografiyasi. O'quv qo'llanma. – Т.: "Lesson Press" nashriyoti, 2019-y. – 19-29 betlar.
4. Abdurahmonov Q.X., Abduramanov X.X. Demografiya. O'quv qo'llanma. Т.: Noshir, 2011. – 29-55 betlar.
5. Демографический энциклопедический словарь/Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. - М. : Сов. энциклопедия, 1985. – 313-325 стр.
6. O'zbekiston Respublikasining demografik ko'rsatkichlari — raqamlarda <https://xs.uz/uz/post/ozbekiston-respublikasining-demografik-korsatkichlari>
7. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 16.03.2020 йилдаги ЎРҚ-611-сон// <https://lex.uz/docs/4766082?ON>
8. Ламбёр Адольф Жак Кетлэ, belgiyalik matematik, astronom, meteorolog, sotsiolog. Ilmiy statistika asoschilaridan biri. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%>
9. Худоёров А. Аҳолини рўйхатга олиш қачондан ўтказила бошланган? <https://angor.uz/oz/blog/so-aga-oid-nashrlar/180>
10. Переписи населения в Российской Федерации 2002 года, 2010 года, 2020 года// <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D>
11. За время Независимости Республики Казахстан переписи населения были проведены в 1999, 2009 и 2021 годах. <https://www.google.com/search?q=%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%>
12. Перепись населения Таджикистана (2000), (2010) // <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D>
13. Перепись населения Кыргызстана (1999), (2009), (2022) <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%>
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 05.02.2019 йилдаги ПФ-5655-сон // <https://lex.uz/docs/4190059#:~:text=>
15. O'zbekistonda aholini ro'yxatdan o'tkazish yana kechiktirilishi mumkin. Bu texnik sabab bilan izohlanmoqda// <https://kun.uz/news/2023/07/29/ozbekis>
16. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 16.03.2020 йилдаги ЎРҚ-611-сон// <https://lex.uz/docs/4766082?ON>
17. Aholini ro'yxatga olish qanchaga tushadi?// <https://kun.uz/37014984#:~:text>